

Γενική εισαγωγή στην φιλοσοφία και το έργο του Βίλχελμ Ντίλτσαϊ Αικατερίνη Καλέρη

Ο Β. Ντ. είναι ένας φιλόσοφος που έζησε στο μεταίχμιο του 19ου προς τον 20ο αιώνα, του οποίου η σημασία, για την μεγάλη επίδραση που είχε ο στοχασμός του σε μεταγενέστερους φιλοσόφους, σε φιλοσοφικά ρεύματα καθώς και στην μεθοδολογία των ανθρωπιστικών επιστημών, είναι μεν προφανής και αναγνωρίζεται γενικά, του οποίου το έργο όμως δεν έχει μελετηθεί ακόμη και αξιολογηθεί ερευνητικά ούτε σε όλη του την έκταση ούτε σε όλη του την εμβέλεια. Εν μέρει αυτό οφείλεται σε ορισμένες ιδιαιτερότητες της έκδοσης του έργου του (ασυνέχειες, διακοπές κλπ.), εν μέρει όμως τα αίτια πρέπει να ανζητηθούν και στο όδιο το έργο.¹ Ο Ντ. υπήρξε σ' όλη την διάρκεια της ζωής του ιδιαίτερα διστακτικός στο να παρουσιάσει στην επιστημονική κοινότητα τον στοχασμό του και δημοσίευσε μόνο αποσπασματικά ένα μέρος από το βασικό φιλοσοφικό του έργο ο ίδιος, όπως μπορούμε να κρίνουμε από την έκταση των καταλοίπων του. Αλλά και τα κείμενα αυτά, που συχνά μας παραδίδονται σε πολλές εκδοχές, στις οποίες ιδέες και θέσεις επανειλημμένα ανασκευάζονται, διορθώνονται, τροποποιούνται, δίνουν περισσότερο την εικόνα ενός τεράστιου και συνεχούς αγώνα διείσδυσης σε νέες περιοχές του πραγματικού παρά ενός αποκρυσταλλωμένου συστήματος. Δύο από τα σημαντικότερα έργα του Ντ., το "Das Leben Schleiermachers" (= Η ζωή του Σλάιερμαχερ, 1870) και το "Einleitung in die Geisteswissenschaften" (= Εισαγωγή στις ανθρωπιστικές επιστήμες, ή κατά λέξιν "στις επιστήμες του πνεύματος", 1883) δεν ολοκληρώθηκαν με τους προγραμματισμένους δεύτερους τόμους. Έτσι έχει χαρακτηριστεί και ως "φιλόσοφος των πρώτων τόμων".

Ο φιλοσοφικός στοχασμός του Ντ. εκκινεί από μια διεισδυτική μελέτη της φιλοσοφίας του Σλάιερμαχερ. Ήδη το 1860 του απονέμεται το βραβείο του "Ίδρύματος Σλάιερμαχερ" (Schleiermacherstiftung) για την μελέτη του "Ueber das

¹ Wilhelm Dilthey, Gesammelte Schriften, εκδοτικός οίκος: Vandenhoeck & Ruprecht, Goettingen - Teubner, Stuttgart 1914 κ.ε. Οι παραπομπές μέσα στο κείμενο αναφέρονται σε τόμους και σελίδες αυτής της έκδοσης.

hermeneutische System Schleiermachers in der Auseinandersetzung mit der älteren protestantischen Hermeneutik". Το 1864 ανακηρύσσεται διδάκτωρ της φιλοσοφίας βάσει μιας διατριβής για την ηθική του Σλάιερμαχερ. Και το 1867 δημοσιεύει τον πρώτο τόμο για την ζωή του Σλάιερμάχερ. Ο Ντ. είναι εκείνος, ο οποίος ανακαλύπτει τον Σλ. ως φιλόσοφο και αναγνωρίζει την αξία και την σημασία του στοχασμού του ως ένα βήμα σε μια προσπάθεια υπέρβασης στερεοτύπων σχημάτων στην φιλοσοφία του πνεύματος. Οι ιδέες του Σλ. για την κατανόηση θεωρεί ότι οδηγούν στον σωστό δρόμο, ώστε να ξεπεραστούν όχι μόνο οι μεταφυσικές απόλυτες εξηγήσεις του φαινομένου του πνεύματος αλλά επίσης και η *υπερβατολογική* προσέγγιση του Καντ, στην οποία όμως το υποκείμενο νοείται εξ ίσου απόλυτα υπό την μορφήν ενός "καθαρού υποκειμένου" ("reines Subjekt") a priori.

Ο Ντ. αφορμάμενος από την συζήτηση της εποχής του για την σχέση ψυχής-σώματος, θεωρεί ότι τα φαινόμενα της πνευματικής δραστηριότητας ανήκουν σε μια ιδιαίτερη περιοχή αντίληψης (I, 4-21). Η δραστηριότητα του ανθρώπινου πνεύματος εξαρτάται μεν αναγκαστικά από τους όρους της σωματικής του υπόστασης, αλλά δεν είναι δυνατόν να αναχθεί ολοκληρωτικά σε φαινόμενα φυσικά. Ούτε αντίστοιχα είναι δυνατόν να γνωρίσουμε την δραστηριότητα αυτήν με τις μεθόδους των φυσικών επιστημών. Οι φυσικές επιστήμες θεωρούν τα αντικείμενά τους, τα οποία υποπίπτουν σε εξωτερική, αισθητηριακή αντίληψη, ως ανεξάρτητα του υποκειμένου της αντίληψης. Τα πνευματικά φαινόμενα δεν είναι δυνατόν να γίνουν με παρόμοιο τρόπο αντιληπτά. Ο Ντ. παραπέμπει στον Du Bois-Reymond, ο οποίος έγραφε χαρακτηριστικά: "από φυσική άποψη ποτέ δεν θα ήταν δυνατόν να γίνει κατανοητό", πώς γίνεται "[...] να μην είναι σε έναν σωρό ατόμων άνθρακα, υδρογόνου, αζώτου και οξυγόνου παντελώς αδιάφορο το πού βρίσκονται και πώς κινούνται" (I, 13). Ο Ντ. συνδέει κατ' αυτόν τον τρόπο το φαινόμενο του πνεύματος με την εμπειρία της αυτοσυνειδησίας. Έχουμε γνώση για την ύπαρξη ψυχικών φαινομένων από το γεγονός ότι έχουμε άμεση αντίληψη των δικών μας συνειδησιακών καταστάσεων. Διότι πνευματικά περιεχόμενα, νοήματα κλπ. γίνονται αντιληπτά ως τέτοια μέσω της δυνατότητας *εσωτερικής* και όχι μέσω μιας αισθητηριακά διαμεσολαβημένης αντίληψης. Υπ' αυτήν την προϋπόθεση τα ψυχικά/πνευματικά φαινόμενα δεν "δίδονται" απλώς με κάποιον άλλον τρόπο στην συνείδησή μας, αλλά την ίδια την συνείδηση μας την *συνιστούν* αυτά τα φαινόμενα. Έτσι η διάκριση μεταξύ φυσικών

και ανθρωπιστικών επιστημών ορίζεται - από πλευράς αντικειμένου - ως διαφορά μεταξύ εκείνων των επιστημών που αποβλέπουν στην γνώση του κόσμου θεωρούμενου ως εξωτερικό αντικείμενο, και εκείνων των επιστημών, των οποίων το αντικείμενο είναι η ενότητα της ίδιας της συνείδησης. Μια γνωσιοθεωρητική θεμελίωση των ανθρωπιστικών επιστημών θα έπρεπε κατ' αυτόν τον τρόπο να προσδιορίζει τους υπερβατολογικούς όρους που διέπουν την εμπειρία της αυτοσυνειδησίας. Ακριβώς αυτό είναι το βασικό μέλημα της φιλοσοφίας του Ντ. Και η ανάλυση του φαινομένου της κατανόησης είναι γι' αυτόν ο τρόπος, με τον οποίον επιχειρεί να ανακατασκευάσει και να αναδείξει την θεμελιώδη δομή της εμπειρίας αυτού του είδους.

Και για τον Ντ., όπως και για τον Σλάιερμάχερ, υποκείμενο του πνευματικού κόσμου δεν είναι παρά το συγκεκριμένο (δηλ. όχι αφηρημένο, σχηματοποιημένο), ιστορικά προσδιορισμένο (δηλ. όχι απόλυτο), ατομικό (δηλ. όχι συλλογικό), εμπειρικό (δηλ. όχι ιδεατό, νοητό) υποκείμενο. Επίσης όπως ο Σλ., θεωρεί και ο Ντ. ότι η συγκρότηση νοήματος ή σημασίας (δεν υπονοείται στην χρήση των όρων αυτών εδώ καμμία διαφορά του τύπου της διαφοράς μεταξύ "Sinn" και "Bedeutung" του Gottlob Frege) επιτελείται μέσω των εκάστοτε συγκεκριμένων συνθετικών ενεργειών της ατομικής συνείδησης. Η αντικειμενικότητα του πνευματικού κόσμου εξασφαλίζεται και υφίσταται μόνο ως αποτέλεσμα της αντιπαράθεσης, αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας εμπειρικών υποκειμένων, δηλαδή μέσω της κοινότητας της ζωής μεταξύ των ατόμων. Λόγω της εξάρτησής του αυτής ο πνευματικός κόσμος υφίσταται αναγκαστικά υπό τους όρους της *ιστορικότητας*. Ο πνευματικός κόσμος είναι έτσι για *ουσιαστικούς λόγους* φαινόμενο ιστορικό. Υπ' αυτούς τους όρους το εγχείρημα της θεμελίωσης των ανθρωπιστικών επιστημών προσλαμβάνει αναγκαστικά τον χαρακτήρα μιας "κριτικής του ιστορικού λόγου" (=Kritik der historischen Vernunft), όπως χαρακτήριζε ο ίδιος ο Ντ. το πρόγραμμά του (ο Ντ. σκόπευε να χρησιμοποιήσει αυτόν τον τίτλο για τον δεύτερο τόμο της *Εισαγωγής στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες*, πβλ. VII, 358).

Με αυτούς τους προσδιορισμούς του πνευματικού φαινομένου γίνεται ωστόσο σαφές, ότι η περιοχή εκείνων των αντικειμένων, τα οποία συλλαμβάνουμε μέσω της κατανόησης, διευρύνεται εδώ σημαντικά έναντι του Σλάιερμαχερ. Δεν πρόκειται πλέον μόνο για την γλώσσα και την γλωσσική έκφραση, αλλά η κατανόηση θεωρείται

ως ο τρόπος, με τον οποίον προσεγγίζουμε και συλλαμβάνουμε κάθε είδους πνευματική λειτουργία και δραστηριότητα ενός ατόμου. Ήδη ο Σλάιερμάχερ, όπως σημειώνεται πιο πάνω, θεωρεί ότι ο λόγος, η ομιλία ή τα γραπτά κείμενα, πρέπει να κατανοούνται ενιαία, συνεκτικά με τις πράξεις ενός ατόμου, και αντίστοιχα η κατανόησή τους να εντάσσεται με συνοχή στην ενότητα του χαρακτηρισμού του όλου προσώπου. Τώρα όμως θεωρείται η ίδια η κατανόηση της προσωπικής ταυτότητας ενός ατόμου ως έργο ερμηνευτικό. Οχι μόνο στον λόγο, αλλά σε όλην την πράξη του βίου ενός ατόμου εκδηλώνεται (εξωτερικεύεται) η προσωπική του σύνθεση της πραγματικότητας. Ακριβώς στην λειτουργία μιας τέτοιας προσωπικής σύνθεσης συνίσταται η ταυτότητα ενός ατόμου ως αρχής μιας ενότητας βίου.

Όπως ήδη ειπώθηκε ο Ντ. αποσκοπεί σε μια υπερβατολογική κριτική υπό την έννοια του Καντ. Απορρίπτει έτσι κάθε μεταφυσική και απόλυτη θεμελίωση του 'φαινομένου' του πνεύματος (όπως αυτή επιχειρείται π.χ. στον Εγελο). Αυτό το ίδιο το γεγονός ότι υπάρχει μια ιστορία 'μεταφυσικών' θεωριών αποδεικνύει καθαρά την αστοχία της προσπάθειας για αναγωγή σε απόλυτες αρχές. (Ο πρώτος τόμος της *Εισαγωγής στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες* περιλαμβάνει κατά κύριον λόγο μια συστηματική κριτική των μεταφυσικών θεωριών του πνεύματος.) *Το πνεύμα δεν είναι νοητό ανεξάρτητα από τις πραγματώσεις του.* Η ιστορία δεν πραγματοποιεί τις επιταγές ενός εκτός αυτής υφιστάμενου - και υπ' αυτήν την έννοια απόλυτου - πνεύματος, αλλά αντίθετα: *το πνεύμα υφίσταται μόνο ως ιστορική πραγμάτωση.* Έτσι και μια υπερβατολογική θεμελίωση θα πρέπει να αναζητήσει τις αρχές, οι οποίες διέπουν την ύπαρξη αυτών των πραγματώσεων, όπως αυτές παρουσιάζονται στην μέχρι τώρα ιστορική πορεία. (Με τον τρόπο αυτόν θεμελιώνεται και η ιστορικότητα της ίδιας της φιλοσοφίας και του φιλοσοφικού στοχασμού.)

Ο Ντ. πίστεψε αρχικά ότι μια τέτοια θεμελίωση θα έπρεπε να επιχειρηθεί πάνω σε *ψυχολογική* βάση, αφού η ψυχολογία έχει ως αντικείμενό της τις καταστάσεις της συνείδησης (I, 408). Αυτό το έργο όμως (δηλ. της θεμελίωσης των ανθρωπιστικών επιστημών) δεν θα μπορούσε να φέρει εις πέρας μια ψυχολογία που επιδιώκει αιτιοκρατικές εξηγήσεις κατά το πρότυπο των φυσικών επιστημών. Το επιχείρημα του Ντ. ενάντια στην καταλληλότητα μιας αιτιοκρατικά προσανατολισμένης ψυχολογίας μπορεί να αποδοθεί ως εξής: Εάν εξετάσουμε την συνείδηση σύμφωνα με το μεθοδολογικό πρότυπο των φυσικών επιστημών, τότε η συνείδηση θα έπρεπε να

θεωρηθεί ως *αντικείμενο*, το οποίο βρίσκεται “ενώπιον” κάποιου παρατηρητή (αντικείμενο) και υπάρχει ανεξάρτητα απ’ αυτόν. Υποθέτοντας όμως κάποιον παρατηρητή κατασκευάζουμε αναγκαστικά ένα δεύτερο υποκείμενο. Έτσι η προσπάθεια να θεμελιώσουμε το φαινόμενο της συνείδησης πάνω στην βάση μιας εμπειρικής ψυχολογίας κατά το πρότυπο των φυσικών επιστημών θα οδηγούσε σε μια επ’ άπειρον αναδρομή. Ο ψυχικός βίος δεν είναι λοιπόν δυνατόν να νοηθεί ως ένα αντικείμενο ανεξάρτητο της συνείδησης, του οποίου μπορούμε να έχουμε γνώση μέσω ειδικών γνωστικών λειτουργιών, αλλά αντίθετα: ο ψυχικός βίος *συνίσταται ακριβώς, στο γεγονός ότι βιώνω κάτι άμεσα* (“*innewerden*”). “Όταν αισθάνομαι λυπημένος, το συναίσθημα αυτό της λύπης δεν είναι αντικείμενο της νόησής μου, αλλά με το να βιώνω αυτήν την κατάσταση, ισχύει αυτή η κατάσταση για ‘μένα, για ‘μένα ως εκείνον, ο οποίος την βιώνει” (V, 197).

Σ’ αυτού του είδους την αντίληψη ο ψυχικός βίος μας δίδεται όμως άμεσα ως μια *αδιαίρετη ενότητα*. Ο Ντ. ονομάζει την ενέργεια, υπό την οποία γίνονται αντιληπτές οι εσωτερικές αυτές καταστάσεις υπό την μορφή της “*αδιάσπαστης ενότητας μιας λειτουργίας*” (V, 170), “*βίωση*” (*Erleben*) και το περιεχόμενο της εσωτερικής αυτής αντίληψης “*βίωμα*”.

“Σ’ αυτό [sc. στο βίωμα] δεδομένη είναι η συνάρτηση,² ενώ οι αισθήσεις προσφέρουν μόνο μια πολλαπλότητα μεμονωμένων στοιχείων. Κάθε επί μέρους συμβάν είναι ενταγμένο στην ολότητα του ψυχικού βίου μέσα στο βίωμα, και η λειτουργική ενότητα, υπό την οποία συγκροτείται εσωτερικά το ίδιο αλλά και συσχετίζεται με το σύνολο του ψυχικού βίου, ανήκει στην άμεση αντίληψη.” (V, 172)

Ενώ τα ερεθίσματα που δεχόμαστε από τα αισθητήρια όργανά μας είμαστε υποχρεωμένοι να τα συνδέουμε και να τα συναρτούμε επιπρόσθετα μεταξύ τους, μέσα μας (στην εσωτερική μας αντίληψη) βιώνουμε ακατάπαυστα και άμεσα σχέσεις και συναρτήσεις. Αυτό αρχίζει ήδη με την απλή αίσθηση ενός χρώματος ως τέτοιου. Ανεξάρτητα από το πώς δημιουργείται αυτή η αίσθηση από φυσιολογική και βιολογική άποψη, “*αν την εξετάσουμε ως εσωτερικό φαινόμενο, είναι αδιαίρετη*” (V,170). Την βίωση μιας τέτοιας ενότητας είναι δυνατόν να την παρακολουθήσουμε όλο και σε ανώτερα επίπεδα, σε όλο και ανώτερες μορφές ψυχικού βίου. Κάθε φορά βιώνουμε και μια ενότητα ανωτέρας τάξεως. Ως παραδειγματική περίπτωση τέτοιας λειτουργικής ενότητας χρησιμεύει στον Ντ. η *αυτοβιογραφία*. Συλλαμβάνει κανείς τον

βίο του τόσο ως τον δικόν του όσο και ως έναν, μόνον υπό την μορφή μιας λειτουργικής ενότητας θεμελιωμένης πάνω σε κάποιες βασικές κατηγορίες και όχι ως ένα τυχαίο συνονθύλευμα ασυνάρτητων στιγμών. Την ίδια δομή μιας εσωτερικά ολοκληρωμένης αδιάσπαστης ενότητας παρουσιάζουν και άλλες ατομικές οντότητες ανωτέρου επιπέδου όπως “κοινωνίες” και “ιστορικές εποχές”.

Για τον λόγο αυτόν ο Ντ. θεωρεί ότι για να επιτευχθεί ο στόχος μιας μεθοδολογικής και γνώσιολογικής θεμελίωσης των ανθρωπιστικών επιστημών που έχουν ως αντικείμενό τους τέτοιου είδους μορφώματα, απαιτείται μια ψυχολογική επιστήμη, η οποία να ακολουθεί τον αντιστροφο δρόμο από ότι μια ψυχολογία ως φυσική επιστήμη, δηλαδή η οποία να εκκινεί από την ενότητα, που είναι άμεσα δεδομένη στο βίωμα, και να περιγράφει την εσωτερική της δομή, χωρίζοντας τα μέλη από τα οποία συντίθεται η ενότητα αυτή. Μια τέτοια ψυχολογία δεν θα προσπαθούσε να οικοδομήσει το ψυχικό φαινόμενο από τα βασικά του στοιχεία, αλλά το αντικείμενο της θα ήταν ο “ανεπτυγμένος άνθρωπος” και ο “τελειωμένος, ολοκληρωμένος ψυχικός βίος” (V, 169). Αντίστοιχα θα έπρεπε μια ψυχολογία αυτού του προσανατολισμού να αναπτύξει σχήματα, κατηγορίες και έννοιες κατάλληλες για την περιγραφή τέτοιων ενιαίων συστημάτων. Ο Ντ. παρουσίασε το 1894 με το δοκίμιο του *Ideen ueber eine beschreibende und zergliedernde Psychologie*³ τους βασικούς άξονες μιας τέτοιας ψυχολογικής θεωρίας.

Εκτός όμως από αυτήν την δομική ενότητα του βιώματος, την οποίαν θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε - κατ’ αναλογία της αντίστοιχης γλωσσολογικής ορολογίας - ως “συγχρονική”, ο ψυχικός κόσμος βιώνεται και από διαχρονική άποψη κατά τον Ντ. ως μια ενότητα με αδιάσπαστη εσωτερική δομή. Υπό την κατηγορία της “εξέλιξης” (Entwicklung) βιώνουμε την δραστηριότητα της ψυχής και στην χρονική αλληλουχία των καταστάσεών της ως ενότητα. Δεν θα επιμείνουμε περισσότερο στην ψυχολογική αυτή προσέγγιση του Ντ., εφ’ όσον ο ίδιος ο φιλόσοφος προφανώς εγκατέλειψε την ιδέα αυτήν σταδιακά. Η συστηματική προσφορά της ψυχολογίας του Ντ. στο εγχείρημά του μιας φιλοσοφικής θεμελίωσης της δυνατότητάς μας να αναγνωρίζουμε

² Τον γερμανικό όρο “Zusammenhang” θα μπορούσε κανείς να αποδόσει ίσως καλλίτερα και ως “συνεξάρτηση”

³ Η μετάφραση του τίτλου αυτού στα ελληνικά δεν είναι εύκολη. “zergliedern” σημαίνει “διαμελίζω”, “χωρίζω τα μέλη ενός οργανισμού στους αρμούς” σε αντίθεση π.χ. με το “τεμαχίζω” που σημαίνει μια τομή ανεξάρτητα από τις εσωτερικές δομές που συνθέτουν ένα σώμα σε μια οργανική ενότητα. Ο τίτλος θα μπορούσε να μεταφρασθεί υπ’ αυτήν την έννοια ως “Ίδέες για μια περιγραφική και (οργανικά) αναλυτική ψυχολογία”.

ορισμένα 'φαινόμενα' ως πνευματικά, θα πρέπει, από την σημερινή σκοπιά, να εντοπισθεί μάλλον στην εισαγωγή της έννοιας του βιώματος ως θεμελιώδους ενότητας του ψυχικού κόσμου και στον χαρακτηρισμό της εσωτερικής δομής του (ως λειτουργικής συνάρτησης επί μέρους στοιχείων σε ένα όλον) και όχι στο γεγονός ότι συστηματοποιεί μια συγκεκριμένη μεθοδολογία των ανθρωπιστικών επιστημών. Ως μεθοδολογία η προσέγγιση αυτή καταφανώς δεν έχει ερμηνευτικό χαρακτήρα. Η κατανόηση ως άμεση αντίληψη βιωμάτων δεν διαμεσολαβείται από τις εξωτερικές εκφράσεις του πνεύματος. Το αντικείμενο των ανθρωπιστικών επιστημών είναι όμως εκείνα τα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου που θεωρούνται και προσεγγίζονται ως πραγματώσεις ψυχικής δραστηριότητας ή αλλιώς ως προϊόντα του πνεύματος και όχι άμεσα οι ίδιες οι ψυχικές καταστάσεις.

Πράγματι ο Ντ. επιχειρεί στην όψιμη φάση του έργου του να θεμελιώσει τις ανθρωπιστικές επιστήμες πάνω σε βάση ερμηνευτική. Εν μέρει φαίνεται να αντιλαμβάνεται και ίδιος ήδη στην πραγματεία του 1894 τις δυσκολίες της ψυχολογιστικής εκδοχής. Και αν ακόμη π.χ. παραδεχθούμε, ότι η δυνατότητα κατανόησης των δικών μας εσωτερικών καταστάσεων εξηγείται με την ανάλυση αυτή της λειτουργίας του βιώματος, δεν είναι καθόλου σαφές πως είναι δυνατόν να εξηγηθεί πάνω σ' αυτήν την βάση η δυνατότητα κατανόησης του άλλου, του ξένου ψυχικού κόσμου, και μάλιστα στην ατομική ιδιαιτερότητα των συνθέσεών του, μια και η κατανόηση, ακόμη και όταν αξιώνει ότι αναπλάθει το βίωμα ενός άλλου δεν παύει να είναι παρά ένα γεγονός της δικής μας συνείδησης και της δικής μας εσωτερικής αντίληψης. Η λύση που δίνει ο Ντ. στις "Ιδέες ..." ότι δηλαδή η δυνατότητα κατανόησης του ψυχικού κόσμου ενός άλλου ατόμου βασίζεται εν τέλει σε έναν αναλογικό συλλογισμό, κατά τον οποίον προβάλλουμε τον δικό μας εσωτερικό κόσμο στον ξένο, αμφισβητεί σε τελευταία ανάλυση ακριβώς την δυνατότητα κατανόησης κάποιας ξένης ατομικότητας. Επίσης και το ζήτημα της ελεγχιμότητας και κοινωνισιμότητας της ενότητας του βιώματος, η οποία μας δίδεται άμεσα ως εσωτερική εμπειρία, δεν βρίσκει στο πλαίσιο μιας ψυχολογιστικής θεμελίωσης ικανοποιητική λύση.

Τα σχέδια μεμονωμένων κεφαλαίων, περισσότερο ή λιγότερο επεξεργασμένων, από τον δεύτερο τόμο της *Εισαγωγής στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες*, που έχοπν διασωθεί στα κατάλοιπα του Ντ., τεκμηριώνουν ότι ο Ντ. είχε εγκαταλείψει την ψυχολογική χάριν μιας ερμηνευτικής προσέγγισης. Ως αντικείμενο των ανθρωπιστικών επιστημών

δεν θεωρείται πλέον το βίωμα ή τα βιώματα ενός υποκειμένου, αλλά οι εκφράσεις ή εξωτερικεύσεις του βίου του (Lebensaeusserungen). Ο Ντ. εισάγει εδώ την κατηγορία της “εξωτερικεύσης” (Aeusserung) ή της έκφρασης (Ausdruck). Η κατανόηση διαμεσολαβείται πάντοτε μέσω των εκφράσεων της ψυχικής ζωής ενός ατόμου. Αντικείμενο κατανόησης είναι πάντοτε ένα αισθητό αντικείμενο του εξωτερικού κόσμου. Η θεμελιώδης σχέση που χαρακτηρίζει γνωσιολογικά τις ανθρωπιστικές επιστήμες δεν είναι η σχέση της “κατανόησης ενός βιώματος” (βίωμα - κατανόηση / Erleben - Verstehen) αλλά η σχέση της “κατανόησης ενός βιώματος μέσω της εξωτερικής του έκφρασης” (βίωμα - έκφραση - κατανόηση / Erleben - Ausdruck - Verstehen). Ο βίος πραγματώνεται με την παραγωγή μιας σειράς αισθητών αντικειμένων, τα οποία καλούμεθα να ανακατασκευάσουμε ως εκφράσεις μιας ενότητας βίου μέσω της λειτουργίας της κατανόησης. Ο Ντ. ομιλεί εδώ για “εξαντικειμενικεύσεις του βίου” (Objektivationen des Lebens, VII, 146 κ.ε.). Μόνον μέσω αυτών καθίσταται δυνατόν για τις ανθρωπιστικές επιστήμες να συλλάβουν κάτι το πνευματικό ή ψυχικό. Η κατανόηση λαμβάνει εδώ τον ερμηνευτικό χαρακτήρα, τον οποίον δεν είχε στην ψυχολογική προσέγγιση.

Ο Ντ. διακρίνει στο όψιμο μετά θάνατον δημοσιευμένο έργο του δύο μορφές κατανόησης: α) στοιχειώδεις μορφές και β) ανώτερες μορφές κατανόησης. Οι στοιχειώδεις μορφές κατανόησης αφορούν εξωτερικεύσεις ψυχικού κόσμου, στις οποίες η σύνδεση μεταξύ της έκφρασης από την μία πλευρά και του μέσω αυτής εκφραζομένου πνευματικού περιεχομένου από την άλλη έχει αποβεί πλέον, συνεπεία μιας μακράωνης, παραδεδομένης ένταξης των αντικειμένων αυτών στην κοινή ζωή μιας κοινότητας, συμβατική. Αυτό σημαίνει ότι η σημασία του εκάστοτε εξωτερικού αντικειμένου στην περίπτωση αυτήν, γίνεται αμέσως κατανοητή, λόγω της μεγάλης τριβής με αντικείμενα αυτής της κατηγορίας, χωρίς να χρειασθεί να γίνει ερμηνευτική ανακατασκευή της ενότητας του βίου από την οποίαν προέκυψαν κάποτε τα προϊόντα αυτά (VII, 208). Η κανονικότητα της σύνδεσης έκφρασης-σημασίας μας παραπέμπει σε κάτι κοινό, στο οποίο μετέχουν τα μέλη μιας κοινότητας: Η σημασία ενός τέτοιου πράγματος γίνεται κατανοητή, επειδή το πράγμα αυτό ανήκει “στην σφαίρα της κοινότητας, ενός τύπου”. Ως παραδείγματα ο Ντ. χρησιμοποιεί τους καθιερωμένους τύπους ανθρώπινης συναναστροφής μιας κοινωνίας, την χρήση εργαλείων, αλλά και την διαρρύθμιση και των εξοπλισμό της ανθρώπινης κατοικίας, την διαμόρφωση

δημόσιων χώρων κλπ. Οι στοιχειώδεις μορφές κατανόησης δεν αποσκοπούν στην κατανόηση κάποιας ατομικότητας, αλλά αντίθετα έχουν ως περιεχόμενο τα κοινά νοήματα μιας ανθρώπινης κοινότητας, όπως αυτά έχουν παγιωθεί μέσω της παράδοσης και του έθους αποκτώντας σταθερές εξωτερικές μορφές. Ο Ντ. ονομάζει την “ποικιλία των μορφών, στις οποίες έχει αντικειμενοποιηθεί (objektiviert) στον κόσμο των αισθήσεων ότι κοινό υπάρχει μεταξύ των μεμονωμένων ατόμων” “αντικειμενικό πνεύμα” (objektiver Geist, VII, 208). Εκτός από τις περιοχές της πραγματικότητας, από τις οποίες προέρχονται τα παραδείγματα, που παρέθεσα πιο πάνω, το αντικειμενικό πνεύμα περιλαμβάνει κατά τον Ντ. και άλλες, συνθετότερες εκφράσεις ανθρώπινης πνευματικότητας όπως “έθος, δίκαιο, πολίτευμα, θρησκεία, επιστήμες και φιλοσοφία” (ο.α.).

Στις λεγόμενες “ανώτερες” μορφές κατανόησης ο ερμηνευτής καλείται να προσδιορίσει την σημασία μεμονωμένων εκφράσεων βίου από την ενότητα του απόλυτα ατομικού βίου κάποιου προσώπου. Η μετάβαση από τις δεδομένες απί μέρους εκφράσεις, εξωτερικεύσεις του βίου ενός ατόμου στο όλον μιας ενότητας βίου έχει κατά τον Ντ. τον χαρακτήρα μιας “επαγωγής”. Κατ’ αυτόν τον τρόπο το αποτέλεσμα της ερμηνείας δεν μπορεί παρά να διεκδικήσει μόνο πιθανότητα, χωρίς ποτέ να φθάνει το κύρος αποδεικτικής βεβαιότητας. Σε αντίθεση με την παλαιότερη ψυχολογική θεωρία της αναλογικής προβολής, η δυνατότητα να παρακολουθήσει κανείς το εσωτερικό βίωμα ενός άλλου προσώπου αυθεντικά αντιμετωπίζεται εδώ για λόγους τυπικούς σκεπτικά. Ακόμη και όταν είναι σημαντικό να προσδιορισθεί το πραγματικό βίωμα ενός άλλου προσώπου αυθεντικά, π.χ. για να συντονίσει κανείς κατάλληλα τις προσμονές του ως προς το πρόσωπο αυτό, το ερμηνευτικό βήμα προς την εσωτερική ενότητα του βίου του άλλου ως όλου έχει μόνο πιθανότητα αλήθειας. Με την επιφύλαξη αυτήν σημειώνεται ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση μιας διάκρισης μεταξύ της κατανόησης των βιωμάτων ενός ατόμου και της κατανόησης των προϊόντων της πνευματικής του δραστηριότητας. Η διάκριση αυτή θα παίξει αργότερα σημαντικό ρόλο στις θεωρίες της κατανόησης των ειδικών ανθρωπιστικών επιστημών όπως π. χ. στο ζήτημα της λογοτεχνίας από την πρόθεση του συγγραφέα. Ο Ντ. διαβλέπει ήδη ανώτερες μορφές κατανόησης που δεν έχουν ως στόχο τους την αυθεντική κατανόηση της ενότητας της ψυχής ενός άλλου προσώπου. Στην περίπτωση αυτή η σχέση, την οποίαν δημιουργεί η κατανόηση, είναι πρώτιστα μια σχέση μεταξύ της συγκεκριμένης “έκφρασης” και του μέσω αυτής “εκφραζόμενου

νοήματος”. Αυτό ισχύει π.χ. κατά τον Ντ. στην ποίηση. Η κατανόηση αποβλέπει εκεί κατά τον Ντ. στην ανασύνθεση εκείνης της ενότητας, την οποίαν συγκροτούν τα επί μέρους μέρη ενός ποιητικού έργου όπως αυτά γίνονται αντιληπτά στην χρονική τους αλληλουχία από τον αναγνώστη (VII, 211). “Το λυρικό ποίημα επιτρέπει κατ’ αυτόν τον τρόπο με την αλληλουχία των στίχων του, την αναβίωση της ενότητας ενός βιώματος: όχι του πραγματικού, που έδωσε το ερέθισμα στον ποιητή, αλλά εκείνης [της ενότητας], την οποία ο ποιητής εξ αιτίας του [δικού του βιώματος] βάζει στο στόμα ενός ιδεατού προσώπου” (VII, 214). Ειδικά ένα μεγάλο έργο τέχνης “δεν θέλει να πει απολύτως τίποτα” για τον δημιουργό του (VII, 207). Εδώ ο Ντ. έχει πλέον εγκαταλείψει εντελώς πλέον την ψυχολογιστική εκδοχή της κατανόησης. Η κατανόηση συνίσταται βέβαια στην αναβίωση ή ανακατασκευή μιας ενότητας η οποία διέπει την σύνθεση ενός πνευματικού προϊόντος, και η ενότητα αυτή εξακολουθεί να έχει την μορφή του βιώματος, δηλ. ενός εσωτερικά σε αμοιβαία αλληλεξάρτηση των επί μέρους στοιχείων του συγκροτούμενου όλου. Ομως αυτό δεν ενδιαφέρει πλέον ψυχολογικά ως κίνηση της ψυχής του ερμηνευτή αλλά μόνο *συστηματικά* ως προς το ερμηνευτικό αποτέλεσμά του “για την προσοικείωση του πνευματικού κόσμου” (VII, 215).

Όπως ήδη είχε υποστηρίξει ο Σλάιερμαχερ η κατανόηση, ακόμη και του ιδιαίτερου, εξατομικευμένου νοήματος ενός άλλου, δεν είναι δυνατή παρά μόνο υπό την προϋπόθεση γενικών κατηγοριών ενότητας δυνατή. Για την εκπλήρωση του σκοπού της φιλοσοφικής θεμελίωσης των ανθρωπιστικών επιστημών θα απαιτείτο η ανάπτυξη ενός συστήματος κατηγοριών, πάνω στην βάση των οποίων καθίσταται δυνατή η λειτουργία της κατανόησης και η τεχνική της εκδοχή: η ερμηνεία. Ο Ντ. επιχειρεί, όπως μαρτυρείται στα κατάλοιπά του, να οικοδομήσει ένα τέτοιο σύστημα κατηγοριών, τις οποίες ονομάζει κατηγορίες του βίου (Kategorien des Lebens). Εκκινώντας από την αφηρημένη έννοια του βίου, την οποίαν εξηγεί ως έννοια που δηλώνει μian αφηρημένη δομή θεμελιώδη για κάθε συγκεκριμένη μορφή πνευματικού αντικειμένου (VII, 229), ο Ντ. εισάγει μια σειρά ακόμη κατηγοριών ως δομικών στοιχείων για την οικοδόμηση της έννοιας αυτής του βίου. Στις κατηγορίες αυτές, των οποίων το περιεχόμενο και η λειτουργία στο εννοιολογικό σύστημα μιας θεωρίας του βίου δεν είναι επαρκώς επεξεργασμένα συγκαταλέγονται μεταξύ άλλων η κατηγορίες “δομή”, “μέρος-όλο”, “αξία”, “σημασία”, “εξέλιξη” και “ουσία”. Η

κατηγορία της “σημασίας” είναι κατά τον Ντ. “η καθολικότερη κατηγορία, υπό την οποίαν καθίσταται δυνατή η αντίληψη βίου (VII, 232).